

9. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1972. – 700 с.
10. www.chass.utoronto.ca/~tarn/courses/.../Zapovit-comparison.pdf

УДК 811.111:811.161.2]25

Загородня Л.З.
(Тернопіль, Україна)

ВКАЗІВНИЙ ЗАЙМЕННИК ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ АНАФОРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ОЗНАЧЕНОГО АРТИКЛЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено дослідженню лексичних, синтаксичних та семантичних чинників, що зумовлюють використання вказівних займенників при передачі анафоричного значення англійського означеного артикля українською мовою. У статті також зазначається важливість урахування контексту при перекладі означеного артикля.

Ключові слова: означений артикль, вказівні займенники, анафорична структура, антецедент, корелят.

Статья посвящена исследованию лексических, синтаксических и семантических факторов, которые обуславливают употребление указательных местоимений при переводе анафорического значения английского определенного артикля на украинский язык. В статье также указывается важность контекста при переводе определенного артикля.

Ключевые слова: определенный артикль, указательные местоимения, анафорическая структура, антецедент, коррелят.

The article investigates lexical, syntactical and semantic factors that cause the usage of Ukrainian demonstrative pronouns during translation of the English definite article used in the anaphoric function. The importance of the context in the process of translation of the English definite article is also demonstrated in this work.

Key words: the definite article, demonstrative pronouns, anaphoric structure, antecedent, correlative.

Англійська та українська мови містять типологічно розбіжні морфологічні форми, які потребують особливої уваги при перекладі. До згаданих граматичних елементів належать англійські артиклі. Для уникнення проблемних ситуацій перекладацька наука пропонує цілу систему перевірених прийомів перекладу цієї безеквівалентної форми, одним з яких є функціональна заміна артикля займенниками різних розрядів [1: 20], зокрема, функціонально подібними до англійського означеного артикля мовознавці вважають українські вказівні займенники «цей», «той» [2: 50; 3: 210; 4: 106; 5: 70]. Проте у деяких випадках заміна означеного артикля вказівним займенником є неможливою не лише під час перекладу, а й у тексті оригіналу, оскільки функції згаданих частин мови дещо

різняться: основна функція означеного артикля полягає в індивідуалізації предмета чи особи (тобто вказівка на унікальний у даній комунікативній ситуації об'єкт), а вказівного займенника – в ідентифікації об'єкта (тобто співвіднесення іменника з його референтом) [6: 20]. Недостатнє вивчення правил та умов перекладацької заміни означеного артикля вказівним займенником і зумовило актуальність пропонованого дослідження. Зауважимо, що предметом дослідження статті є особливості перекладу анафоричного використання означеного артикля. Зауважимо, що анафоричний зв'язок здійснюється між двома елементами анафоричної структури: антецедентом і корелюючим словом або корелятом, який співвідноситься з антецедентом і відсилає до нього. Анафоричні відносини у мовознавчих працях розглядаються як вираження повторної номінації [7: 6], під якою розуміється такий випадок, коли різні висловлювання певного тексту повністю чи частково вказують на одну і ту саму подію, об'єкт тощо [8: 92–93]. Отже, мета статті – з'ясувати та дослідити чинники, що зумовлюють переклад англійського означеного артикля у складі корелята українським вказівним займенником.

Використання вказівних займенників при перекладі англійського означеного артикля у складі корелята українською мовою зумовлене необхідністю сильної ідентифікації корелюючого слова у тексті цільової мови. Вказівні займенники у таких випадках виконують функцію сильної ідентифікації об'єкта [9: 175] і є обов'язковими, оскільки їхня відсутність у тексті перекладу зумовлює розрив контекстуальних зв'язків, зокрема, розрив зв'язку між іменником і його референтом. Як факультативний прийом перекладу вказівні займенники вживаються у контекстах слабкої ідентифікації, тобто у тих випадках, коли корелююче слово, так би мовити, саме «у змозі» ідентифікувати об'єкт [9: 176]. У згаданих контекстах спосіб перекладу означеного артикля визначається інтенцією перекладача: якщо він прагне підкреслити, що йдеться про об'єкт, згаданий вище, то в англо-українському перекладі простежується вживання вказівних займенників; якщо перекладач хоче показати, що йдеться про єдиний можливий у зображуваній ситуації об'єкт, то він використовує нульовий переклад артикля. Наприклад, при перекладі висловлювання *He received a present. The present was unexpected* українською мовою можна використати нульовий переклад означеного артикля у складі корелята або передати його значення за допомогою вказівного займенника «цей»:

1. Він отримав подарунок. **Подарунок** був неочікуваним.
2. Він отримав подарунок. **Цей подарунок** був неочікуваним.

У першому випадку індивідуалізація корелята у перекладеному реченні здійснюється за допомогою контексту: корелююче слово займає позицію теми. Зазначений варіант перекладу англійського висловлювання можна перефразувати у речення: *Він отримав неочікуваного подарунка*. У другому випадку використання вказівного займенника вносить у перекладене речення нову інформацію: згаданий «подарунок» виокремлюється із низки отриманих цією людиною подарунків. Таке висловлювання можна трансформувати у речення: *Він отримав подарунок, який був неочікуваним* [10: 43].

Якщо між двома елементами анафоричної структури встановлюється сильна ідентифікація, тобто корелят ідентифікує об'єкт, який ніби «випливає із ситуації», то означений артикль не перекладається, оскільки індивідуалізація об'єкта у перекладі здійснюється за допомогою самого контексту. Необхідність сильної ідентифікації англійського корелята та його індивідуалізація у тексті цільової мови зумовлюється лек-

сичними (належність перекладацького відповідника англійського корелята до певної лексичної групи іменників; наявність означень, що оформлюють корелят), **синтаксичними** (темо-рематичне вживання корелята у тексті оригіналу і перекладу), **семантичними** (семантичні відношення антецедента і корелята) **чинниками** та контекстом.

Вибір українського вказівного займенника при перекладі англійського означеного артикля визначається часовим проміжком, зображеним у реченнях, що містять елементи анафоричної структури. Якщо дія у реченні повторної номінації одночасна чи послідовна щодо дії первинної номінації, то в українському перекладі вживається займенник «цей» (див. нижче приклад 1), якщо дії відбуваються у різних часових проміжках, то означений артикль перекладається за допомогою вказівного займенника «той» (див. нижче приклад 2): 1. *“Once, it entered his mind that there was a deliberate rebuff in all this... Then he dismissed **the thought** as unworthy and impossible...”* [11: 40] – «...Але відігнав **цю думку** як негідну й несправедливу...» [12: 36]; 2. *“...if he forbore to return a borrowed half-crown no detail of **the transaction** will be omitted”* [13: 6] – «...якщо він комусь не повернув позиченої півкрони, перед вами викладуть усі подробиці **моєї справи**» [14: 25].

Серед анафоричних структур, що потребують сильної ідентифікації корелюючого слова в англо-українському перекладі, наявні такі типи анафоричного зв'язку: 1. антецедент, виражений одиницею більшого рівня, ніж слово чи словосполучення, а у функції корелята вжитий іменник так званої «неповної семантики»; 2. антецедент і корелююче слово виражені одним і тим самим іменником, але антецедент оформлений означеннями, що вказують на додаткові ознаки об'єкта; 3. антецедент і корелят позначають відповідно видове та родове поняття; 4. елементи анафоричної структури виражені за допомогою одного й того самого іменника; 5. антецедент і корелят виражені одним і тим самим іменником, проте корелюючий елемент вживається з означеннями, що вказують на додаткові ознаки об'єкта.

Особливість **першого типу анафоричного зв'язку**, при якому антецедентом може бути висловлювання (чи його частина), абзац або ширший контекст, полягає у тому, що корелят виражений іменником так званої «неповної семантики», тобто іменником на позначення узагальнених назв подій, дій, станів, явищ дійсності тощо. Українські відповідники згаданих англійських іменників нездатні однозначно ідентифікувати предмет, оскільки вони характеризуються найменшим ступенем індивідуалізації об'єкта у межах свого семантичного значення, і тому потребують сильної ідентифікації у реченні повторної номінації [9: 179]. У зв'язку з цим англійський корелят в українському перекладі оформлюється вказівним займенником, наприклад: *“Pablo was standing by the horse, leaning against him, moving with him as he swung with the length of the picket rope and patting him on the neck. The horse was impatient at **the tenderness** while he was feeding”* [15: 95] – «...**Ці нестемці** драгували коня, заважали йому пастися» [16: 199].

До першого типу анафоричного зв'язку також належать «анафоричні пари», у яких антецедент виражений прямою чи внутрішньою мовою, а корелят – іменником на позначення результатів акту комунікації чи розумового процесу (наприклад, «слово», «питання», «фраза», «зауваження», «думка» тощо). Такий англійський корелят також потребує вказівного займенника при перекладі українською мовою, наприклад: *“If ‘twas a woman I'd be willin', for they leave peace behind 'em when they go”. Disregarding **the thrust**, Mrs. McCaskey caught her husband's arm”* [17: 14] – «Якби це пропала жінка, я б і слова не

сказав, без них набагато спокійніше жити» – Не звертаючи уваги на **цю шпильку**, місіс Мак-Каскі поклала чоловікові руку на плече» [18: 4].

Використання українських вказівних займенників у функції сильної ідентифікації об'єкта при перекладі англійського корелята у складі **другого типу анафоричного зв'язку** зумовлене скороченням семантичних ознак корелюючого слова у порівнянні з антецедентом і необхідністю його виокремлення та ідентифікації. Наприклад: *“Clementina,” she explained, “insisted upon a Welsh rabbit after her lesson... In serving the rabbit she spilled a great lot of it, boiling hot, over my hand and wrist”* [17: 24] – «Клементи-на хотіла, щоб я після уроку покуштувала **валлійські грінки**... Готуючи **ці грінки**, вона ненароком хлюпнула гарячим розтопленим сиром мені на руку» [18: 26–27].

Переклад означеного артикля за допомогою вказівного займенника у згаданому типі анафоричного зв'язку може зумовлюватися синтаксичними чинниками. Сильна ідентифікація корелята в українському перекладі необхідна у тих випадках, коли корелююче слово вжите у складі реми. Такий прийом перекладу використовується з метою, аби іменник, який займає позицію реми, позначав згадуваний раніше об'єкт. Наприклад: *“I’ve got a little flat up in Harlem all ready... She’s up at the flat...”* [17: 43, 45] – «Я вже приготував **маленьку квартирку** в Гарлемі... Вона зараз у **тій квартирі**...» [18: 37, 39].

Слід зауважити, що під впливом лексичних чинників, а саме наявності означень, що вказують на додаткові ознаки об'єкта [19: 58], та контексту між елементами анафоричної структури другого типу може встановлюватися сильна ідентифікація. Наприклад: 1. *“Here was an old church, quaint and rambling and gabled... The conjunction of Soapy’s receptive state of mind and the influences about the old church wrought a sudden and wonderful changes in his soul”* [17: 36–37] – «Тут стояла **стара, чудернацька церква з високим шпильастим дахом**... Під впливом музики, яка линула із **старої церкви**, у зворушеній душі Коні сталася раптова чудесна зміна» [18: 34]; 2. *“His silk umbrella he had set by the door on entering. Soapy stepped inside, secured the umbrella and sauntered off with it slowly”* [17: 36] – «Свою **шовкову парасольку** він залишив біля входу. Коні увійшов до крамниці, взяв **парасольку** і поволі вийшов» [18: 33]. У вищенаведеному прикладі (2) корелят *the umbrella* індивідуалізуються контекстом, оскільки йдеться про єдину можливу залишену чоловіком парасольку.

У **третьому типі анафоричного зв'язку** також відбувається скорочення семантичних ознак корелята у порівнянні з антецедентом. У функції корелюючого слова переважно вживаються іменники на позначення дій, ознак, узагальнених назв істот та неістот, які, як було зазначено вище, потребують сильної ідентифікації в українському перекладі, наприклад: *“It was not anger, nor surprise, nor disapproval, nor horror, nor any of the sentiments that she had been prepared for”* [17: 4] – «Це не були ні **гнів**, ні **здивування**, ні **докір**, ні **жах** – жодне з **тих почуттів**, яких вона могла сподіватись» [18: 8]. Якщо корелюючим словом виступає іменник на позначення узагальноної назви особи (наприклад, «чоловік», «жінка» тощо), то антецедентом зазвичай є ім'я цієї людини, наприклад: *“One day Miss Leeson came hunting for a room... “Excuse me, Mr. Skidder... I asked the lady to have a look at your lambrequins”* [17: 17] – «Якось, шукаючи кімнату, сюди прийшла **міс Лисон**... «Вибачайте, містере Скіддер... Я запросила **цю жінку** подивитися на ваші ламбрекени» [18: 17].

Слід зауважити, що сильна ідентифікація між двома елементами анафоричної структури простежується у випадках, коли антецедентом виступає власна назва, а корелятом –

іменник на позначення професії або іменник, що характеризує особу за ознакою, релевантною у даному контексті (наприклад, стать, вік, національність тощо). Індивідуалізація особи за таких умов зумовлена тим, що згадані іменники, як і власні назви, здатні однозначно ідентифікувати об'єкт [9: 183] і належать до так званого розряду імпліцитно індивідуалізованих [20: 10]. У зв'язку з цим, при перекладі кореляту вказівний займенник не вживається: *"There was clearly nothing left to do but flop down on the shabby little couch and howl. So Della did it... While the mistress of the home is gradually subsiding from the first stage to the second, take a look at the home"* [17: 1] – «Що було діяти – хіба власни на стару, потерту маленьку кушетку і заплакати. Так Делла і зробила... Поки господиня переходить поступово від першої стадії до другої, огляньмо її господу» [18: 5].

Для четвертого типу анафоричної структури переважно притаманна слабка ідентифікація об'єкта, і при перекладі корелята українською мовою вказівні займенники, як правило, не вживаються. Необхідність використання займенників «цей», «той» в англо-українському перекладі як засобу сильної ідентифікації об'єкта може бути зумовлена, окрім лексичних та синтаксичних чинників, особливістю ведення розповіді. Йдеться про випадки, коли висловлювання повторної номінації є відступом від загального розвитку подій і містить додаткову інформацію про об'єкт. Відсутність вказівного займенника при перекладі у такому випадку може спричинити розрив контекстуальних зв'язків. Наприклад: *"As soon as she saw it she knew that it must be Jim's... With that chain on his watch Jim might be properly anxious about the time in any company. Grand as the watch was, he sometimes looked at it on the sly on account of the old leather strap that he used in place of a chain"* [17: 3] – «Побачивши його, Делла відразу дійшла думки, що ланцюжок повинен належати Джімові... З таким ланцюжком Джім у будь-якому товаристві зможе дістати свій годинник, глянути, котра година, бо хоч який чудовий був той годинник, а Джім іноді дивився на нього крадькома, бо висів він не на ланцюжку, а на старому шкіряному ремінці [18: 7].

П'ятий тип анафоричного зв'язку характеризується тим, що у реченні повторної номінації повідомляється додаткова інформація про об'єкт, і поняття, виражене корелятом, таким чином звужується і конкретизується. Корелюючий елемент у таких контекстах потребує сильної ідентифікації, не залежно від решти факторів. Наприклад: *"He had not liked Gaylord's, the hotel in Madrid the Russians had taken over when he first went there because it seemed too luxurious and the food was too good for a besieged city and the talk too cynical for a war... And the talk that he had thought of as cynicism when he had first heard it had turned out to be much too true"* [15: 259] – «...розмови – надто вільними як на воєнний час... А в тих розмовах, які спершу здалися йому надто вільними, було, як з'ясувалося згодом, дуже багато правди» [16: 325].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки. Передача значення англійського означеного артикля у складі корелята за допомогою українських вказівних займенників зумовлена низкою взаємопов'язаних між собою чинників, жоден з яких не можна вважати цілковито самостійним. Проте серед розглянутих у статті умов вживання вказівних займенників при перекладі можна виокремити чинники, які є вирішальними. Це приналежність українського перекладацького відповідника до іменників так званої «неповної семантики» та імпліцитно індивідуалізованих субстантивів; набуття корелятом додаткових характеристик при повторній номінації; вплив контексту і ситуації.

Семантика іменника є вагомим чинником при перекладі означеного артикля: українські субстантиви «неповної семантики», на противагу імпліцитно індивідуалізованим, завжди потребують сильної ідентифікації у реченнях повторної номінації. Наявність означень, що вказують на додаткові ознаки об'єкта, є переважно умовою сильної ідентифікації предмета чи особи, проте цей чинник не поширюється на імпліцитно індивідуалізовані іменники. Вплив контексту та ситуації є умовою індивідуалізації корелята, окрім випадків, коли він виражений іменником «неповної семантики», а також у всіх типах анафоричних контекстів, окрім тих, у яких корелюючий елемент вживається із означеннями, що вказують на додаткові ознаки об'єкта.

Необхідність урахування синтаксичного чинника при перекладі зумовлена відсутністю артиклів в українській мові. Уживання вказівних займенників як засобів сильної ідентифікації об'єкта у висловлюваннях повторної номінації, що є відступом від опису загального перебігу подій, та у випадку рематичного вживання корелята пояснюється тим, що відсутність згаданих займенників в українському тексті призвела б до сприйняття предмета (особи), позначеного цим корелятом, як неозначеного, невідомого; а деякі англійські висловлювання набували б в українському перекладі характеру загальнореферентних повідомлень. Щодо семантичного чинника відношення антецедента і корелята, то він є вирішальним тільки у випадку п'ятого типу анафоричного зв'язку.

Серед перспективних напрямків досліджень можна зазначити вивчення прийомів перекладу катафоричного використання англійських означеного та неозначеного артиклів українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Граматичні проблеми перекладу: конспект лекцій та дидактичний матеріал для студентів лінгвістичних спеціальностей / [укл. Г.Г. Вахнік]. – Черкаси: ЧІТІ, 2001. – 84 с.
2. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматики англійської та української мов / Ю.О. Жлуктенко. – К.: Радянська школа, 1960. – 160 с. – (Бібліотека філолога).
3. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 448 с.
4. Олікова М.О. Теорія і практика перекладу: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.О. Олікова. – Луцьк: Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. – 170 с.
5. Gudmanyan A.G. Basics of Translation Theory: lecture Synopsis / A.G. Gudmanyan, G.I. Syduruk. – Kyiv: National Aviation University, 2005. – 96 p.
6. Рейман Е.А. Английский артикль. Коммуникативная функция / Е.А. Рейман. – Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1988. – 120 с.
7. Барабаш Е.В. Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля (на материале английского языка): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.В. Барабаш. – М., 1982. – 24 с.
8. Гак В.Г. Повторная номинация на уровне предложения // Синтаксис текста: статьи / В.Г. Гак. – М., 1979. – С. 91 – 102.

9. Головачева А.В. Идентификация и индивидуализация в анафорических структурах // Категория определенности – неопределенности в славянских и балканских языках: статьи / А.В. Головачева. – М., 1979. – С. 175 – 203.
10. Рылов Ю.А. Определенность – неопределенность и смежные категории (на материале русского и испанского языков) // Вопросы филологии и методики преподавания германских и романских языков: статьи / Юрий Алексеевич Рылов. – Воронеж, 1972. – С. 33 – 46.
11. London J. Martin Eden: [роман] / Jack London. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1953. – 434 p. – (Першотвір).
12. Лондон Д. Мартін Іден: [роман] / Джек Лондон; [пер. з англ. М. Рядової]. – К.: Молодь, 1973. – 336 с.
13. Maugham W.S. The Moon and Sixpence: [роман] / William Somerset Maugham. – London: Mandarin Paperbacks, 1990. – 220 p. – (Першотвір).
14. Моем С. Місяць і мідяки; На жалі бритви: [романи] / Вільям Сомерсет Моем; [пер. з англ. О. Жомніра; А. Муляра, О. Мокровольського]. – К.: Дніпро, 1989. – 574 с.
15. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls: [роман] / Ernest Hemingway. – Moscow: Progress Publishers, 1981. – 560 p. – (Першотвір).
16. Хемінгуей Е. Фієста; По кому подзвін: [романи] / Ернест Хемінгуей; [пер. з англ. М. Пінчевського]. – К.: Вища школа, 1985. – 520 с.
17. Henry, O. 100 Selected Stories: [оповідання] / Henry, O. – Chatham: Wordsworth Edition Limited, 1995. – 740 p. – (Першотвір).
18. Генрі О. Останній листок: [оповідання] / Генрі О.; [пер. з англ. М. Дмитренка, Ю. Іванова, О. Логвиненка, В. Мусієнка, М. Рядової, Т. Тихонової, М. Тупала]. – Київ: Молодь, 1983. – 224 с.
19. Гуревич В.В. Есть ли артикли в русском языке? / В.В. Гуревич // Русская речь. – 1968. – №3. – С. 57 – 59.
20. Рылов Ю.А. Определенность/неопределенность существительного в отношении к актуальному членению предложения (на материале русского и испанского языков): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / Ю.А. Рылов. – Воронеж, 1974. – 24 с.

УДК 81'253 (045)

Кондратьєва О.В.
(Київ, Україна)

АНГЛО-УКРАЇНСЬКІ СИНТАКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ У ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено проблемі збереження смислової структури тексту наукової статті у перекладі на прикладі трансформації розгортання англійських номінативних

© Кондратьєва О.В., 2010